

Спеціалізованій вченій раді ДФ 70.895.008
у Хмельницькому університеті управління та права
імені Леоніда Юзькова
29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 8
ВІДГУК

офіційного опонента – кандидата юридичних наук, доцента

НЕКІТ Катерини Георгіївни

на дисертацію

ТІТОВОЇ Ганни Олексіївни

«Розрахункові відносини в сфері електронної комерції»,

подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право

Актуальність теми дослідження. Дисертаційне дослідження Ганни Олексіївни «Розрахункові відносини в сфері електронної комерції» виконане на актуальну тему. З розвитком в останні роки сучасних інформаційних систем і систем міжнародного зв'язку з'являється практична можливість відійти від традиційної паперової документації як головного носія інформації, на якому відображаються всі стадії реалізації комерційного договору. Розроблені до теперішнього часу технології електронної комерції дозволяють при здійсненні правочинів передавати інформацію за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних систем, досягаючи при укладанні, підтвердженні і виконанні договорів підвищеної точності, швидкості та ефективності. Електронна комерція об'єднує, таким чином, всі форми ділових операцій та угод, здійснюваних електронним способом.

Актуальність теми дослідження обумовлена також зростаючою роллю інформаційної технології в процесі цифровізації ринку електронної комерції, яка веде до появи і розвитку нових форм електронного бізнесу і в кінцевому підсумку істотної зміни всієї системи економічних відносин.

Бурхливе зростання мікроелектроніки, ринку програмного забезпечення, розвитку Інтернету за останні десятиліття приводять в тому числі до активної зміни в різних індустріях. Так, наприклад, завдяки появі Інтернету і технологій передачі голосу по мережі передачі даних, змінилася традиційна модель операторських голосових послуг, знизилася ціна для кінцевого споживача, з'явилися можливості для появи нових, раніше неможливих сервісів. Аналогічні

явища відбуваються на фінансовому ринку. Небанківські організації активно атакують ринок платежів, який раніше був виключно прерогативою банківських організацій. Вказані тенденції ставлять перед світовою науковою спільнотою та органами законодавчої влади у зв'язку із цим нові виклики по формуванню сучасних працюючих концепцій розрахункових відносин в сфері електронної комерції, що не суперечитимуть вже існуючі звичним системам розрахунків, але разом із тим сприятимуть розвитку онлайн бізнесу.

Отже, слід констатувати той факт, що теоретичні напрацювання у цій царині затребувані не тільки доктриною цивільного права, а й договірною практикою.

На підставі вищезазначеного слід визнати актуальним дисертаційне дослідження на тему «Розрахункові відносини в сфері електронної комерції», метою якого є визначити основні правові засади правового регулювання здійснення розрахунків у сфері електронної комерції та вирішити комплекс теоретичних і практичних проблем, пов'язаних з такими відносинами, розробити конкретні пропозиції та рекомендації щодо удосконалення вітчизняного правового регулювання відносин із здійснення розрахунків у сфері електронної комерції на основі здобутків вітчизняної та зарубіжної юридичної науки, системи національного законодавства України, законодавства зарубіжних країн та ЄС, практики його застосування.

За предметом дослідження обрана тема цілком відповідає проблематиці дисертаційного дослідження з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право.

Актуальність теми підтверджується також тим, що вона виконана відповідно до планів науково-дослідної роботи кафедри міжнародного та європейського права на 2015-2020 роки «Правове забезпечення розбудови сталої демократії в контексті взаємодії національного, європейського та міжнародних правопорядків», кафедри цивільного права та процесу на 2013–2017 роки «Удосконалення механізму правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства

України до європейських стандартів» та на 2017–2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний реєстраційний номер 0117U000105), що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2013–2016 роки (державний реєстраційний номер 0108U008927) та на 2017–2026 роки (державний реєстраційний номер 0117U000103).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертаційна робота Ганни Тітової характеризується оптимальною, продуманою дослідницькою стратегією та логікою розв'язання проблем, що підлягають науковому аналізу. Змісту дисертації притаманна методична і концептуальна цілісність, гармонійність наукового викладу, в цілому позбавленого однобічних чи категоричних висновків.

Наукові положення, висновки і рекомендації, викладені у дисертації мають достатній ступінь обґрунтованості, оскільки базуються на теоретичних працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених – представників науки цивільного права, фінансового права, економіки. Зокрема, теоретичною основою дисертаційного дослідження є наукові праці українських і зарубіжних учених із загальнотеоретичної юриспруденції, цивільного права, міжнародного приватного права, інших галузей права.

Сформульовані у дисертації наукові положення, висновки та рекомендації зроблені з використанням загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. Застосування діалектичного методу сприяло визначенню понятійно-категорійного апарату дослідження. Порівняльно-правовий метод використано при дослідженні іноземного досвіду використання розрахункових відносин в сфері електронної комерції. Дисертаційне дослідження, а також використані у ньому наукові методи пізнання ґрунтуються на діалектичному сприйнятті

правової дійсності. Достовірність результатів дослідження забезпечується методологічним плюралізмом. Зроблені висновки і пропозиції ґрунтуються на вимогах формальної логіки з урахуванням визначеності, несуперечності, послідовності та обґрунтованості у рамках понятійного апарату юридичної науки.

Комплексне використання різноманітних методів наукового дослідження дозволило дисертантці для досягнення поставленої мети виконати такі завдання: визначити поняття, правову природу правочину, що здійснюється в електронній комерції; охарактеризувати поняття, ознаки та види розрахунків у сфері електронної комерції; проаналізувати вітчизняне та міжнародне законодавство, що регулює відносини, які виникають під час вчинення правочинів в сфері електронної комерції; виявити особливості укладання та виконання правочинів через мережу Інтернет; охарактеризувати специфіку оплати правочинів в електронній комерції в Україні; обґрунтувати еволюцію правового регулювання здійснення розрахунків в сфері електронної комерції в зарубіжних країнах; визначити правову природу сучасних способів розрахунків в сфері електронної комерції; окреслити коло суб'єктів, що мають право на обслуговування відповідних засобів розрахунків; визначити шляхи удосконалення законодавства України в сфері регулювання сучасних засобів розрахунків.

Структура дисертації обумовлена метою і предметом дослідження. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Логічно структуровано зміст розділів роботи, в яких відображено: загальні засади правового регулювання розрахункових відносин в сфері електронної комерції, особливості здійснення розрахунків при виконанні правочину в сфері електронної комерції, а також удосконалення правового регулювання сучасних видів розрахунків в сфері електронної комерції.

Обґрунтованість та достовірність запропонованих авторкою висновків, пропозицій та рекомендацій досягається за рахунок опрацювання належної

кількості як доктринальних джерел та нормативно-правової бази так і публікацією необхідної кількості наукових праць за темою дисертації. Відповідно до інформації, наведеної у авторефераті дисертації та безпосередньо у роботі, у тому числі в її анотації, основні результати дисертаційного дослідження викладено у 10 наукових працях: *три* у наукових виданнях України, визначених фаховими з юридичних наук; *одна* – у науковому періодичному виданні іншої держави (Республіка Молдова) *одна* – в періодичному науковому виданні іншої держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або ЄС з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію здобувачки (Visegrad journal on human rights, Словаччина); а також у *п'яти* збірниках тез матеріалів науково-практичних конференцій.

В результаті проведеного дослідження дисертанткою сформульовано низку висновків і положень, що мають як науковий, так і практичний інтерес. Науково-теоретичний рівень свідчить про обізнаність дисертантки у науковій проблематиці, що стосується предмета дослідження. Проведене в роботі дослідження завершується акумульованими за його результатами висновками, списком використаних джерел.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у тому, що дисертація є першим комплексним вітчизняним дослідженням правових відносин із здійснення розрахунків, які виникають в результаті виконання правочинів в сфері електронної комерції, спрямованим на удосконалення національної правової системи у означуваній сфері. Наукові положення та рекомендації, запропоновані авторкою у роботі є обґрунтованими. Позитивною рисою дисертаційного дослідження є те, що переважна більшість викладених у ньому теоретичних узагальнень та практичних пропозицій сформульовані з позицій вдосконалення законодавчих і доктринальних аспектів щодо розрахункових відносин в сфері електронної комерції.

Підтримуємо позицію дисертантки щодо того, що для відносин у сфері вчинення електронних правочинів є властивими загальні вимоги цивільного

законодавства до правомірності і дійсності правочинів, однак сфера електронної комерції потребує уточнення в частині місця їх вчинення, форми, суб'єктного складу (дійсність правочинів, укладених малолітніми та неповнолітніми особами) (с. 38-40 дис.).

Заслуговує на увагу висновок авторки про доцільність удосконалення правового регулювання використання електронного підпису сторонами правочинів, що укладаються за допомогою інформаційно-телекомунікаційних систем в частині «підсилення» юридичної значущості електронного підпису та надання йому статусу власноручного підпису особи. (с. 45 дис.).

Дисертантка вірно звертає увагу, що поверхневий огляд законодавства може свідчити, що система розрахунків в сфері електронної комерції в Україні має достатньо розгалужену правову базу та є адекватною вимогам сьогодення. Проте, насправді це лише поверхнєве враження. Практично, електронні розрахунки у сфері електронної комерції розділено на дві сфери. Перша з них це сфера традиційних електронних розрахунків, а інша – нетрадиційних. Істотною відмінністю між ними виступає «походження» відповідної «валюти виконання зобов'язань», у яких виконуються розрахунки та ставлення державного регулятора до питання визначення нормативних засад їх обігу.

Науковий і практичний інтерес становить класифікація електронних розрахунків, запропонована авторкою, де вона їх поділяє на традиційні та нетрадиційні електронні розрахунки залежно від участі в них банківських та інших установ, тощо.

Слід підтримати дисертантку у дослідженні в межах підрозділу 1.1 юридичної сили та значення електронних договорів. Варто відзначити рівень наукової дискусії дисертантки, де вона не лише погоджується з позиціями, викладеними науковцями з цього питання раніше, але вступає з ними у виважену полеміку, вказуючи, що сьогодні у сучасному науково-теоретичному полі розгорнулася активна дискусія щодо місця та правової природи «електронних договорів». Центральним питанням при цьому стає «юридична сила» цих договорів, особливо в контексті новітньої практики їх укладання в

мережі Інтернет. За результатами такого наукового дискурсу дисертантка пропонує прирівняти вказані договори за юридичною силою із укладеними в звичній формі, що, на наше переконання, є не просто потребою, а вимогою сьогодення.

Важливим є виділення авторкою ознак притаманних електронним розрахункам: електронні розрахунки здійснюються за допомогою (з використанням) мережі Інтернет з використанням специфічного програмного забезпечення, необхідного для проведення інформації щодо відповідного платежу; для здійснення електронних розрахунків може бути використано фіатні кошти (готівкові та безготівкові кошти), електронні гроші, інші фінансові активи, криптовалюти, тощо; електронні розрахунки здійснюються віддалено, тобто, відправник і отримувач не контактують фізично для проведення оплати, але можуть зустрітись для отримання товарів, робіт, послуг; мають на меті бути якомога більш наближеними до моментальних або дуже швидких; наявність додаткового суб'єкта – провайдера, який забезпечує їхнє виконання (с. 82-83 дис.).

На увагу заслуговує також проведений авторкою в межах усього дослідження аналіз іноземного досвіду правового регулювання електронних розрахунків з позицій компаративістики. Варто відзначити, що висновки за текстом усієї дисертації зроблені також на підставі аналізу актів ЄС у досліджуваній сфері, що відіграє важливу роль в контексті наближення правопорядків України та ЄС, що визначено основною метою Угоди про асоціацію.

Оцінка змісту дисертації. Дисертаційне дослідження Ганни Олексіївни Тітової підкреслює, що робота містить результати її особистих досліджень. Висновки, пропозиції та рекомендації, у тому числі й ті, що характеризують наукову новизну, одержані авторкою особисто. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело, що підкреслює достовірність зроблених висновків.

Дисертаційне дослідження Г.О. Тітової містить посилання на згадані автором у тексті джерела інформації в разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; автором дотримано вимоги норм законодавства про авторське право; надано повну й достовірну інформацію про результати наукової діяльності, а також використані методики дослідження.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Позитивно оцінюючи в цілому дисертаційне дослідження Тітової Ганни Олексіївни «Розрахункові відносини в сфері електронної комерції», варто зазначити, що деякі його положення, як і будь-якої іншої дисертаційної роботи, є спірними і надають підґрунтя для подальшої наукової дискусії, або потребують додаткової аргументації під час публічного захисту дисертації.

1. У пунктах новизни авторка зазначає, що необхідно розширити розуміння грошей (грошових коштів) в межах ЦК України визначенням можливості обігу, у тому числі, криптовалюта. З іншого боку, авторка пише, що криптовалютам необхідно надати особливий правовий режим, визначаючи за ними особливості, відмінні від грошей та товарів. З наведених тверджень незрозуміло, як авторка визначає правову природу криптовалют, чи слід вважати їх грошовими коштами, чи все ж таки ні? Хотілося б почути пояснення позицію авторки з цього питання під час захисту.

2. На с. 70-71 дисертації авторка пише про необхідність розрізняти традиційні та нетрадиційні електронні розрахунки. При цьому авторка зазначає, що «при здійсненні нетрадиційних електронних розрахунків між фізичними особами або в разі розрахунків між фізичною особою та суб'єктом господарювання, участь банківських установ не є обов'язковими. Залучення банків при операціях за участі юридичних осіб, що може мати місце, наприклад, через використання криптовалютної біржі як організації, яка забезпечує взаємозв'язок між суб'єктами криптовалютних операцій та здійснює обмін криптовалюти на електронні гроші, валютні цінності, цінні папери, грошові кошти тощо». З наведеного формулювання не зовсім зрозуміло, все ж таки залучаються банківські установи для проведення

нетрадиційних електронних розрахунків чи ні? А якщо залучаються, чим тоді вони відрізняються від традиційних?

3. У підрозділі 3.1. дисертації авторка розмірковує про електронні гроші, віртуальні активи та мобільні гроші, однак із наведених міркувань не зовсім зрозуміло, як саме авторка пропонує співвідносити вказані категорії. Хотілося б почути уточнення цього питання під час захисту.

4. На с. 164 дисертації авторка зазначає, що положення законопроекту, який визнає криптовалюту нематеріальним благом, по суті, як інтелектуальну власність (саме так визначається поняття нематеріального блага в Цивільному кодексі України), викликали в криптоспільноті чимало суперечок. Разом із тим, на с. 165 авторка пропонує доповнити ЦК України визначенням віртуальних активів нематеріальним благом, що є об'єктом цивільних прав. Все ж таки якщо авторка зазначає, що криптовалюта не є нематеріальним благом чи інтелектуальною власністю, варто було б пояснити позицію, не обмежуючись лише запереченням. Хотілося б почути уточнення цієї тези під час захисту.

5. На с. 171 дисертації авторка вказує, що іноземна практика використання електронних розрахунків через використання, як «традиційних» способів, так і криптовалют формує значний масив даних для його аналізу та можливість запозичення окремих підходів до цивільно-правового регулювання у сфері їх використання. Хотілося б почути уточнень, які саме підходи до цивільно-правового регулювання у сфері використання криптовалют пропонує запозичити авторка та чому.

6. На с. 165 дисертації авторка пропонує використовувати індивідуальний підхід до регулювання кожного виду криптовалют, що значно збільшить ефективність регулювання її обігу. Однак не зовсім зрозуміло, що авторка має на увазі під «кожним видом криптовалют». Хотілося б почути роз'яснення під час захисту.

У цілому, усі зазначені зауваження не впливають істотно на позитивну оцінку її змісту та не применшують цінності та актуальності проведеного

дослідження.

10

Висновок щодо рецензованого дослідження. Дисертаційна робота є самостійним, завершеним науковим дослідженням, яке містить нові теоретичні положення й висновки, результати необхідних наукових узагальнень предмета, що досліджується, практичні рекомендації, які в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, що має суттєве значення для науки цивільного права

Таким чином, дисертаційне дослідження «Розрахункові відносини в сфері електронної комерції» відповідає вимогам, встановленим п. п. 9, 10, 11, 12 Постанови Кабінету Міністрів України «Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» від 6 березня 2019 р. № 167, є завершеною самостійною науково-дослідною роботою, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують наукове завдання, яке має істотне значення для науки цивільного права, а його авторка – **Тітова Ганна Олексіївна** заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

Офіційний опонент:

кандидатка юридичних наук,
доцентка, доцентка кафедри
цивільного права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

К.Г. Некіт

